

GRÓF ZICHY KÁROLY LEVELEZÉSE 1809-BEN O'DONELL JÓZSEF PÉNZÜGYMINISZTERREL.

A gr. Zichy-család zsélyi senioratusi levéltárában találtam gr. Zichy Károly, akkori «hadsereg-miniszternek» (Armeeminister) levelezését gr. O'Donell József pénzügyminiszterrel, az 1809-i hadjárat tartama alatt. Az első levél április 21-én kelt, az utolsó jul. 17-én. Zichy leveleire reá van jegyezve O'Donell kezétől érkezésük ideje és válaszában rövid tartalma. Nemcsak könyveknek, leveleknek is megvan a magok végzete, mint Horatius mondja. A különben teljes sorozatból épen az Aspernre, Győrre és Wagramra vonatkozók tűntek el, bizonyára épen kiváló érdekességük miatt.

Zichy mögött, ki akkor 56 éves volt, már nagy és mozgalmas múlt állott. Ritka képzettsége, erélye és becsvágya már ifjú korában megszerezte neki József császár kegyét. Már 1787-ben élére állott a magyar kormányzásnak és elnyerte az ország-bírói méltóságot. E magas és felelős állás bő alkalmat nyújtott sokféle tehetsége kifejtésére. Eleinte kész eszköze volt az uralkodónak, de aztán élesen elleneszegült és egyike volt az alkotmány helyreállítása legfőbb előmozdítóinak. Ezáltal nagy népszerűséghez jutott, úgy hogy 1790-ben méltán remélhette a nádori méltóság elnyerését. Sándor Leopold főherczeg jelölésével szemben azonban készséggel visszavonult és alatta vele működött tovább a helytartótanács élén. Háztartása oly fényes, hogy irigyei nejét, szül. Khevenhiller-Metsch herczegnőt «magyar királynénak» szokták gúnyolni. A nádor halála után, midőn Thugut reactionarius politikája kerekedett felül, a József és II. Leopold iskolája többi államférfiával együtt őt is kitették hivatalából (1795). De nem sokáig élvezte a nyugalmat. A császár az udvari kamara

elnökévé nevezte ki. Szabadelvü és nemzeti nézetei rég elhalaványultak, ifjusága költői ábrándjairól lemondott. Midőn egy új finansz tervet mutatott be, neki mondta Ferencz császár azokat a sokszor idézett szavakat: «Kedves Zichy, most csinján kell bänni a népekkal, most a népek is nyomnak a latban».

Egész felfogásával be kellett illeszkednie a központi főrangú bürocratiába. Levelei is ennek a körnek nézeteit tükröztetik vissza és annál érdekesebbek, mert az uralkodó véleményét is ismerte. Gr. O'Donell, utóda a kamara elnökségében, a császár és király és gr. Stadion külügyminiszter távollétében a kormány élén állott Bécsben, majd a kényyszerű visszavonulás után, Budapestben. A levelezés tehát a lehető leghivatalosabb. A szorosan véve hivatalos aktákat Colloredo és Ugarte miniszterek is aláírták. Ezek német nyelvűek. A levelek francziák, de ezeket is a kormány futarai vitték; néha önkéntes futárok is, mint gr. Chotek. A két államférfiú múltja és állása magyarázza, hogy a szorosan vett hadi események tárgyalásához igen sok pénzügyi kérdés megvitatása fűződik.

Mindjárt a megnyitó üggydarabba belejátszik visszhangja annak a pénzügyi nyomorúságnak, melyben Ausztria már évek óta sínylödött. A hadi költségek fedezésére angol segélypénzre, subsidiumokra is számítottak. Az angol váltókat azonban Augsburgba, az akkori Németország első pénzpiaczára kellett vinni, hogy készpénzhez juthassanak. Ezt a fontos várost tehát legkésőbb május elején el kell foglalni, különben az egész financiális terv dugába dől. «De mi történik, ha ez a foglalás később megv végbe? Mi történik, ha, a mi háborúban kétségtelenül lehetséges, fennakad a hadsereg előnyomulása, vagy ha csak néhány napig tart Augsburg megszállása?» Gr. Pergen miniszter, ki e bírálatot közli Zichyvel, igazi szédelgésnek (eine wahre Schwindeley) nevezi az egész financiális tervet. Ha ehhez hozzávesszük, hogy maga Károly főherczeg, a fővezér, később egész bajor hadjárata alaphibáját abban ismerte fel, hogy az egyenes úttól eltérve, Augsburg felé akart tartani, mindjárt belátjuk, minő vészés következései voltak a pénzügyi zavarnak az egész oly nagy lelkesedéssel és vitézséggel folytatott háborúra nézve.

Tudjuk, hogy Károly főherczeg, alig hogy bajor földre

jutott, Abensberg, Eckmühl, Regensburg táján már szemben találta Napoleonnak villámgyorsan odaszállított derékhadát. Ez a váratlan akadály mindjárt Zichy első levelében (Landau, Alsó Bajorországban, ápr. 21-én) érezteti nyomasztó hatását. Igaz, úgymond, hogy tegnap elfoglaltuk Regensburg városát, hol 2000 foglyot ejtettünk, de többi operatióink nem haladnak. A francziák egyrészt Hiller és Lajos főherczeg, másrészt Károly főherczegnek Kollowrath hadával megerősített hadtesteik közé vetették magokat. Károly fhg. nem nyomulhat előre, Lajos fhg. pedig kénytelen Landshut felé visszahúzódni. «Nem tudom, mikor jutunk Augsburgba. Ha le nem győzzük őket, nem engednek odáig. Nem hiszem, hogy Regensburgban vagy Münchenben elhelyezhetjük váltóinknak csak egy részét is. Münchenben csak Jellasics áll 10,000 emberrel, de azt hallom, a tiróli felkelők hozzá készülnek csatlakozni. Minden a mai és a holnapi nap kimenetelétől függ, mert teljes erővel támadunk. Seregeink bámulatosan harcolnak, és hol Károly főherczeg jelen van, részt vesz minden veszélyben és buzdítja őket, győznek is, de a hol ő nincs jelen, másképp áll a dolog. Már több ízben vereségnek tették ki a csapatokat minden haszon nélkül.»

A hadsereget requisitíók útján iparkodnak ellátni élelemmel. De míg a Lech vizén át nem megyünk, nem biztos a helyzetünk. Stadionnal egyetértve, adót is akartunk kivetni a megszállott tartományra, de elhalasztottuk, mert a főherczeggel nem is szólhatunk: az napestig verekszik. Viszont czipőt, ökröt, lovat, lehető sokat harácsoltunk össze. «A lehetetlent is megteszem, csak szabadabban mozoghassunk.»

Ez azonban nem következett be. Harmadnapra már Schärndingből, a határról ir, hová vissza kellett vonulni. Egész nap hallották az ágyúdörgést Regensburg felől, Napoleon maga is ott volt. Egész nap tartott a csata, a két sereg egyaránt megfeszítette minden erejét, de végül a mieinknek hátrálniok kellett. Már is elvesztettünk több raktárat, podgyászt, sőt tüzérségünk egy részét is, és ha Lajos fhg-nek vissza kell vonulnia Linz felé, sok raktárunk odavész.

«A császár nyugodt, de én nem vagyok az. Károly fhg. gyilkos ütközetei már is több mint tizezer emberébe kerültek

mindegyik seregnek, minden haszon nélkül. Ha ma sem bírja legyőzni Bonapartot, valószínűleg Csehország felé veszi útját, a Duna balpartján. Úgy mondják, a francziák hadi állása bevehetetlen. Ha kitörnek, visszaverjük őket, de egy lépést sem mehetünk előre.»

Marbot tábornok elbeszélése e véres napokról bizonyára érdekesebb és részletesebb. De e sorok is nagyon tanulságosak. Azt látjuk, hogy mindjárt az első kudarc után megingott a császár bizalma Károly iránt.

Egy haszon mégis következik a bajból. Külföldön készpénzen kellett volna eltartani a sereget. Már is oda rendelték. Eskeles udvari bankárt a kellő intézkedések megtétele végett. Itthon erre nincs szükség. Ausztriában elfogadják a conventiós pénzt is: a kongó rezet és az értékében egyre alább szálló fekete bankót. A visszavonulás már elkerülhetetlennek látszik. Zichy már is utasította a hatóságokat, hogy a pénztárakat helyezék biztonságba.

Ez a visszavonulás elég gyorsan megy végbe. A következő levél, április 27-én már Ensben kelt. E szavakkal kezdődik: «Károly fhg. szerencsétlen átkelése a Dunán bennem nagy aggodalmakat kelt a monarchia sorsa felől». A linzi pénztárakat a Dunán és szárazon már elszállították Bécs felé, hová hat nap múlva minden megérkezik. Igaz, hogy Hiller, Lajos fhg. és Kienmayer hadtestei egyesültek, de nagyon kétséges, fel bírják-e tartóztatni az ellenséget addig, míg Károly fhg. ismét közreműködhetik. Minden attól függ: mennyi erőt fordít ide Napoleon.

Másnap Aichleutenből ir (Alsó-Ausztria) és hangulata valamivel bizakodóbb. Megérkezett ugyanis Károly fhg. futára, ki azt jelentette, hogy a főhadiszállás Chamban van, a Cseh-erdő hágójánál. Igaz, hogy sokat vesztett, de az ellenség vesztesége sem csekély. Még nem ment túl Schärdingen, a főherczeg seregét pedig alig üldözi.

Még 29-én is tart ez a bizalom. O'Donell a bulletinek ellen panaszkodott, melyek, mint a megérkezett rendőri jelentések is bizonyítják, nagy levertséget okoztak Bécsben és a papírok nagy esését idézték elő a tőzsdén. «Ma tehát kedvezőbb jelentéseket küldünk.» Nincs is veszve még semmi. Károly fhg-

nek oly nagy a serege, hogy naponként 170,000 adag élelemre van szüksége. Hiller erős állást foglalt a Duna jobb és a Traun balpartján, úgy hogy oda fordulhat hová akar. Linz, hol nagyon tartottak ellenséges portyázástól, ismét megnyugodott. Én még határozott diadalokra számítok. Egyszerre nem lehet mindenütt támadni. Elég, ha e hadjáratban meghódítjuk Olaszországot és megállítjuk őket Németországban.» Tirólba 200,000 forintot, löpört és lőszereket küldtek. Ott 20,000 felkelő ostromolja Trientet, János fhg. pedig eljutott az Etsch vizéig.

Május 1-én már Csehországban van, útban a főhadiszállás felé. Kaplitzból megírja, hogy nagyon aggódik Hiller hadtestének sorsa felett. Az nem állhat ellen Bonapartenak és az a két lovas ezred, melyet Károly fhg. Linzbe küld, nem sokat lendít az ügyön. Május 2-án Budweisba értek, hol nagy örömmel hallják, hogy másnap ott lesz a fővezér is. Az a szándéka, hogy 6-án vagy 7-én Linz körül egyesüljön Hiller seregével. «Másképp, nem titkolhatom Excellentiád előtt, hogy a mint nagy fájdalommal hallok, a sereg elvesztette bizalmát a főherczeg iránt és hogy különösen az ő környezetével nagyon elégedetlenek. Ennek borzasztó következései lehetnek, ha az első ütközet nem allithatja helyre tekintélyét. Eszköze ehhez van elegendő és a seregben megvan a kellő vitézség, csak jól vezessék.» Folyt tehát az aknamunka a főherczeg ellen.

Ekkor még azt remélték, hogy Napoleon Tiról felé fordul és így Hiller megmenekül és Bécs nem jut ellenség kezére. De már 3-án megtudták, hogy Hiller a túlnyomó francia erő elől a Traun vize mögé hátrált, abban a reményben, hogy Károly főherczeg átkel a Dunán és egyesül vele. «De mivel a Regensburgtól fogva gyors menetekben ide vonuló sereg, mely még össze sem gyülekezett, további három napi gyors menetben volna kénytelen Mauthausenig menni, a főherczeg megparancsolta Hillernek, hogy vonuljon át a Duna balpartjára, csak egy kis dandárt hagyjon a jobb parton az ellenség lehető feltartóztatására. Az is bevarandó, vajjon az oldalt álló 100,000 ember nem állítja-e meg előhaladásában. De mivel Napoleon ismeretes merészségénél fogva nem bizonyos, átjő-e az innenső partra, vagy pedig kihasználja-e a helyzet kedvezését, világos,

hogy a fő- és székváros veszélyben forog. Lehető gyorsan végre kell tehát hajtani az őfelsége által megparancsolt mentési műveleteket. A postaközlekedést Bécsből Olaszországgal azonban lehető soká fenn kell tartani, és csak ha ez már lehetetlen, kell azt magyar területre áttenni «és nekem minden intézkedéséről jelentést tenni. Nem tudom, őfelsége értesült-e már minderről, ezért kérem, hozza ezeket a haditanács elnökének és a főkanzellárnak tudomására». Ezt a Hiob-póstát Zichyn kívül Colloredo és Ugarte miniszterek is aláírták.

Úgy látszik, a főhatóságok kivonulása Bécsből egyideig megszakitotta az összeköttetést. Csak tiz nappal később ír Zichy ismét, most már Morva-Budwitzból. Károly fhg. serege ugyanis Napoleonéval párhuzamosan vonult nyugat felé. Azt remélték a főhadiszálláson, hogy Bécs külvárosai egy ideig ellenállanak, mi megkönnyítette volna a felmentő sereg odavonulását. De az a hír, hogy az ellenség már a várost ostromolja és 11-e óta sok ágyúgolyót röpít oda. Hiller megszállva tartja ugyan a Lipótvárost és a dunai hidakat, de Károly fhg. alig érhet oda 15-ike előtt. A város bizonyára sokat szenved majd a három nap alatt, de viszont nagyon nehéz az egész seregnek hadirendben kibontakozni (déboucher), mikor a külvárosokat még az ellenség bírja. «Reménylem ezzel a mozdulattal egybevágoán jár el a magyar nemesi felkelés is. Holnap Znaimba megyünk és onnét közlről követjük a sereget. Ha Bécsben kedvez a szerencse, ismét könnyebbé válik összeköttetésünk. A főherczeg napiparancsban kijelenti, hogy a hadsereg meg fogja mutatni, mire képes az igazi vitézség az oktalan merészséggel szemben. Csak azt kívánjuk, hogy ez beteljesedjék.»

A hadsereg bizonyára megteszi kötelességét. Most azonban sietnie kell, hogy megelőzzük Bernadottenek és a szászoknak csatlakozását Bonaparteval. Olaszországból, mint a császár tegnap írta, kielégítő hírek érkeznek. János fhg. megigérte, hogy minden eshetőség ellen biztosítja a kikötőket és a Tiróllal való közlekedést. Stájerországban fegyverbe állott az egész nép. Néhány nap alatt eldől a monarchia sorsa.

Tudjuk, hogy a Károly fhg. támadásához fűződő remények ismét füstbe mentek. Május 15-én Napoleon bevonult Bécsbe és

még aznap kibocsátotta Schönbrunnból híres kiáltványát a magyarokhoz. Bécs elfoglalása által az összeköttetés a különböző seregek közt is megszakadt. Most még bajosabb volt egy közös terv megállapítása és végrehajtása, mint azelőtt.

E nehézségekkel foglalkozott O'Donellnek Budáról május 16-án küldött jelentése. Zichy 19-én felel Znaimból. Úgy tudja, hogy az éjjelre támadást terveztek, de a főhadiszállásból tegnap este elinduló futár még nem tudott róla. Sajnálja, hogy a nádor még nem szervezte a futárszolgálatot Olaszország felé, pedig már ő is küldött több oda szolgáló sürgönyt. Még bajosabbá válik majd a közlekedés, ha O'Donell Kassára volna kénytelen menni.

«Még mindig azzal kecsegtetem magamat, hogy Napoleon nem oszthatván meg erejét, nem küldhet jelentékenyebb erőt Magyarországra, és hogyha küld oda hadosztályokat élelmiszerek beszerzése végett, a nemesi felkelés azokat visszatarthatja.»

«E perczben értesülök, hogy Kollowrath Linz felé halad és hogy a francziák visszavonták előőrseiket. Ha sikerül átjutnia a Dunán és a fősereg mozdulatait combinálja Chasteler és Jellasics egyesült hadával (Tirólból) és a magyar insurrectióval, döntő eredmények várhatók.»

Az Aspern körül május 21. és május 22-én vívott nagy csata mégsem volt döntő eredmény. Az e csatáról való jelentés mint már említettem, elveszett. Helyette e napokban jelentések érkeztek Zichyhez a galicziai harcztérről. E jelentéseket gr. Wurmser május 20. és 21-én Bialából (a sziléziai határon) küldi «az állami, konferentia és hadseregminiszternek». Az oroszok és a varsói nagyhercegség lengyelei már betörték Galicziába. Wurmser Ferencz főherczeg biztonsága érdekében Bialába vonult vissza. Sandomir körül megadta magát. Ezáltal Krakó gyöngesége kerül veszedelembe, de el van vágva a Magyarországra vezető póstaút is. A lengyel betörés azért veszélyes, mert a varsóiak ujonczokat akarnak ott szerezni. «Az ifjúság lelkesedése és sok lakósnak előszeretete Lengyelország függetlensége iránt elősegítették e törekvéseket, de sok helyütt mégis erőszakhoz is kellett fordulniok. A paraszt nyugodt és elviseli a hadi terheket, csak a hegyi vidéken idézhet elő az ujonczozás zavargást,

de azt el fogom fojtani. Lengyelország veszélyben forog.» Nagyobb erő ideküldését kéri.

Zichy e jelentéseket azon megjegyzéssel küldi el O'Donnellnek, hogy pénzt most nem lehet küldeni. «Be kell várni a további fejleményeket, különösen az ő cs. Fensége által kivitt dicső győzelemnek következeit, csak azután lehet majd megállapítani a követendő tervet.» (Znaim, május 25-én.)

O'Donnellnek május 27-én Pesten kelt levele, bizonyos tekintetben az egész gyűjtemény legérdekesebb darabja. Az Angliával kötött szerződés tartalmát ismerteti, oly szerződését, mely eddig ismeretlen. Legalább Wertheimernek e kort tárgyaló művében nincs nyoma sem. Futár érkezett ugyanis Angliából Zichyhez, kit tovább küldött Budára. O'Donnell nem bírta mindjárt elolvasni az iratot, mert chiffrekben volt szerkesztve és csak Hardenberg gróf közölte vele tartalmukat.

A szerződés ápr. 23-án jött létre. Az angol kormány és Walmoden császári követ a következő pontokban állapodtak meg:

1. A két udvar közt helyreáll a béke és egyetértés.
2. A londoni udvar a bécsinek segítséget bocsát rendelkezésre hadban és pénzben, úgy mint az a külön részletes egyezségben (conventió), meg lesz állapítva.
3. A két udvar kölesönös megállapodás után lép csak békére. Ez a megállapodás a körülményektől függ.
4. E szerződést két hónap alatt kell megerősíteni (ratificálni).

Az angol kormány kijelenti, hogy most nem adhat pénzt, mert a spanyolok lefoglalták, a mi oda volt szánva. Kötelezi magát azonban arra, hogy a Maltából várt 250,000 fonton és a Cadizban letett 3 millió piasteren felül még 3 millió fontot bocsát rendelkezésünkre. Azon észrevételeinket, melyeket az első, nem kielégítő angol jegyzékre tettünk, mind tekintetbe vették és elfogadják váltóinkat. Mindezt annál fontosabb volt megtudnunk, mert hisz egyenes összeköttetésünk Angliával nincs.

Ezekből világos, hogy a bécsi és londoni udvarok közt a porosz diplomácia közvetített. Hardenberg porosz miniszter meghajlott ugyan Napoleon túlsúlya előtt, de a felszabadulás

eszméjéről nem mondott le és a nemzeti lealázás ez éveiben sem szűnt meg az eszmét szolgálni.

Ennek a kölcsönös megértésnek udvarunk és a berlini udvar és közvélemény közt még ennél is nevezetesebb emléke foglaltatik e levélben. Az angol futár egy porosz tisztnek, Kleist úrnak kíséretében jött át a szárazföldre. Ez a tiszt nem a kormánynak, hanem a porosz hadtestparancsnokoknak megbízásából járt Londonban. Megkérdezte: vajjon azon esetben, ha Franciaország ellen fordulnának, számíthatnának-e angol segítségre? Igenlő válasszal tért haza és így most már képesek lesznek a Westfaliában (Napoleon öccse Jeromos király ellen) kitört felkelést támogatni. «Ha sikerrel harcolunk és fenntarthatjuk magunkat, két hónap alatt hatalmas támogatásra számíthatunk Észak-Németország részéről. De Napoleon, ki bizonyára ép úgy meg tudja ítélni a maga helyzetét, mint a miénket, siettetni fogja a döntést.»

Zichy már előbb, május 26-án tudósítást küldött arról, hogy a Lobau szigetére szorult francziáknak mégis sikerült a menekülés. A főherceg épen nem használhatta ki győzelmét, sőt elfordult Béctől és egy ideig a magyar határ felé tartott, hogy a nemesi felkeléssel egyesüljön. Ez elhatározását a stájerországi eseményeknek, János fhg. visszavonulásának híre érlelte meg benne. Már nem látszott más remény a kedvező megoldásra. «Nagyon szomorkodom azon, hogy utolsó diadalainknak nem volt meg a remélt gyümölcse.» E levél hátsó lapjára följegyezte O'Donnell, hogy 29-én futár által értesítette Zichyt Jellasics vereségéről Bruck mellett és a 30,000-nyi francia sereg előnyomulásáról, mely nyomon követi János fhg. 10—11,000 emberét. A francziák Bruckon át Bécsbe sietnek, hová 30-ára várják őket. Látjuk ezekből, hogy a futárok 2—3 nap alatt tették meg a körülbelül 350 km-nyi utat Znaim és Budapest közt.

Csakhamar Tirólban is változott a hadi szerencse. O'Donnell értesíti a királyt Chasteler hadának és a tiróliaknak vereségéről. A tiróli eseményeket tehát előbb tudták Budán, mint Znaimban, mi legjobban tanúsítja, Bécs megszállása mennyire elvágtá egymástól az osztrák sereg egyes részeit. Zichy ismét

kétségbeesik. «Halálos aggodalomban vagyok.» Szerinte most komolyan készülnek a Dunán való átkelésre, a főherczeg összegyűjtette a pontonokat, a Landwehrt (honvédséget) pedig Hollabrunn felé küldte. Ez az átkelés és a támadás annál szükségesebbek, mert Napoleont le kell győzni, mielőtt olasz hadserege megérkezik. «Most hallom, hogy mi sem történt. Talán más ponton akarnak átkelni. Lobau szigetén még vannak francziák; velök Hiller áll szemben, Kollowrathot 17-én visszaverték a linzi hídfőnél. Abban bizott, hogy Chastelelral együtt működhetik. Vesztesége különben nem súlyos.»

«Megkértem a császárt, hogy rendesen bocsásson ki hadi jelentéseket. Meg is ígérte. Jobb, ha a közönség megtudja még a rossz ujságokat is, hisz ha nem értesítik róluk, maga lehetőleg nagyítja azokat.» A császárnál és a főherczeg főhadiszállásán nagy tanácskozásokot folytattak. Meglássuk eredményöket.

«Legközelebb pontosan megtudjuk a francziák veszteségét (Aspern és Esslingnél). 35,000 emberre becsülik, a foglyok bevallása szerint. Első nap, mikor alig jutottunk előbbre, elvihették halottjaikat, kiket a Dunába vetettek, és sebesültjeiket. Stipsics tábornok kimutatása szerint, melyet tegnap kaptam meg, 12,000 puska, 2000 vért és öt ágyú jutott kezünkbe. Első nap rettenetes lehetett a vérontás, mert egész nap 200 ágyuból összesen 51,000 lövés érte őket. Ezért mindenünnen új lövészeket kellett hozatnunk, melyek már meg is érkeztek, úgy hogy mi sem áll már a leendő hadi műveletek útjában.»¹

¹ Vécsey Péter tábornoknak Kazinczy Péterhez intézett, Stadt Enzersdorfban máj. 25-én kelt levele az asperni csatának elég élénk képét nyújtja és így e pontban kiegészíti czikkünk tartalmát.

A levél a Gr. Vay család berkeszi levéltárban maradt meg és így szól: Mostanában pedig el nem mulaszthatom, hogy kedves urambátyámat tudósítsam azon szinte példa nélkül levő s hallatlan ütközetről, a mely pünkösöd első és második napján volt köztünk és francziák között. Az ütközet kezdődött 21. praesentis d. u. 3 órakor és megszűnés nélkül tartott másnap, úgy mint 22. estvéli 9 óráig, még csak éczaka sem volt pihenés vagy nyugalom. — Bonaparte kimondhatatlan haragba volt, generálisait katonáit rútul szidta, mocskolta, látván, hogy rajtunk nem győzedelmeskedhetik. Ily véres ütközet ugyan nem volt embernek emlékezetire, mert a föld el volt borítva a holt és sebes emberekkel és lovakkal. A francziák

O'Donell válaszában tartalma : Futárt küldött május 31-én. Jelenti, hogy a nádor táborkarával Pápára indult. Az oroszok jun. 1-én betörték Galicziába. Ott utasítást kell adni a hatóságoknak és törvényszékeknek.

Zichy is Galicziával foglalkozik máj. 30-iki Nikolsburgban kelt levelében; Wurmsertől csak elkésve kap hírt, mert ő csak nagy kerülővel érintkezhetik a keleti Galicziában működő Ferdinánd főherczeggel. Az insurgensek ott nagy vereséget szenvedtek és remélhető, hogy ez a tartomány nemsokára megsza- badul tőlük.

«Nem hiszem, hogy Napoleon, noha úgy tesz, mintha akarná, csakugyan bevonuljon Magyarországra. Győztes seregünk oldalt támadná és visszavonulása Olaszország felé egész serege romlá-

veszte, úgy mint a holtak és sebesek száma alkalmasint 36,000-re me- gyen, de bizony nekünk is sokba volt a győzelem, mert az elesetek és sebes- sek száma 20,000 nél többre megy — hogy magam megmaradtam életben az valóban csuda, s különös isteni gondviselés, mert előttem, mellettem és megettem csak hulltak a katonáim, oly kimondhatatlan sűrű kartács- tűzbe voltam, a meddig pedig az ütközet tartott, szüntelen az ellenség ágyúinak czélja volt az brigádomban volt két lovas regiment, úgy mint *Klenau* és *Vircent*; ez a két regiment alig volt 1100 emberből álló s ezek mellett 12 ágyúm volt és ezekből a két lovasregimentekből a holtak és sebes- sek száma ment 235 emberre, a melyek közt 22 stabális és más subalternus tisztnek vannak, és 279 ló, az ágyúsok közül 21 ember és 40 ló — ebből itélhet kedves Uram Bátyám, melly tűzbe lehettem — és mégis egyéb nem tör- tént rajtam, hanem a mellyembe kaptam egy kartácsgolyóbistul contusiót, de mivel éppen a mappám volt összehajtvá a mellyemen, még csak fájdal- mat sem okozott. Már mostanában milészen belőlünk, vagy mi történik velünk, azt magunk se tudjuk, által ellenben vagynak velünk a francziák és nézünk egymásra. Felette sok nyomorúságot szenvedünk, bárcsak még 50,000 insurgents jönne segítségünkre.

Vécsey

brigadéros generális.

Vécsey, ki aztán Wagramnál elesett, testestől-lelkestől katona és azon van, hogy ha lehet, honfitársával is közölje érzését. A hadjárat megindu- lása előtt ugyancsak Kazinczynak Teschenből márczius 5-én írt levelében elmondja, mekkora volt ott a lelkesedés az urak közt és a föld népében. Így végzi: «Reményem, hogy a mi magyar hazánk is fogja ezen jó és hasznos példát követni, mert különben szégyenleném magamat Magyar- nak neveztetni.»

sát okozná. Pedig az ilyen vállalkozás nagyon a szája ize szerint való volna. (Des tours pareils soient dans son genre). Bécsben kiadott bulletinjében elismeri, hogy a főherceg az első, ki őt legyőzte, bevallja, hogy 24,000 embert vesztett és megjegyzi, hogy mi sokkal többet vesztettünk. Hozzáteszi, hogy egyesítvén minden erejét, bosszút áll. Szeretném, ha Stájer felé fordulna, mert akkor szabad átkelésünk a Dunán, de azt hiszem, ott vár be és főhadiszállása nem ok nélkül van Laxenburgban. Híreim szerint két lovas ezredet küldött előre Petronellig (a magyar határ felé).

«Igaz, hogy mi is sokat vesztettünk: 4000 halottat és 16.000 sebesültet, de ezek fele csak könnyen sebesült és rövid idő múlva újra szolgálhat. A francziák vesztesége ellenben megközelíti a negyvenezret». A főherceg tán már át is kelt volna a Dunán, ha a szörnyű árvíz meg nem gátolja. Úgy látszik a Morva vizén át Magyarországra készül indulni. A Lobau szigetén maradt francziák az árvíz miatt még nem menekülhettek és az éhség valószínűleg megadásra kényszeríti őket.

Stadion azt írja, hogy Angliából igen jó híreket vett. Csak Bécsset kellene visszafoglalni, vagy megverni az olasz sereget, mindjárt lenne pénzünk. «Ha vissza lehetne jutni Bécsbe, egyszerre emelkednék bankóink értéke, mely nagyon alászállott. Erősen érezzük az apró bankók hiányát. Ha lehet Pesten gyártani, kérek 200,000 frt-nyit, oly gyorsan, mint lehet.»

Válasz (jún. 2.): József főhg. Győr felé indult, Károly fhg. mozdulata a Morva folyó felé. Tóth temesi táblabíró elfogatása.

Egyelőre még sem lehetett Bécsbe visszatérésre, győzelemre gondolni. Zichy (Poysdorf, jún. 1-én), a lehető legszomorúbbnak mondja a János fhg. és Jellasics serege felől érkezett híreket. Már nem lehet megakadályozni Eugén alkirály seregének egyesülését Napoleonéval Bécsújhely tájékán. «Innen minden nap nyugtalanítják valahol a francziákat, az éjjel elfoglalták a manswörthi szigetet. Néhány nap múlva lesz döntés, de nem hiszem, hogy Bonaparte még egyszer megkísérelje az átkelést, noha Lobau szigetén feuntartja állását. Újabb hírek is érkeztek az ellenség nagy veszteségéről és sok tábornoka és főtisztje haláláról. Ma este Wulfersdorfba megvünk és már rendelkeztem, hogy a Budára

menő futárok rövidebb úton járjanak Hohenau és Nagyszombat felé.»

Még ugyanaznap egy német nyelvű, tehát teljesen hivatalos levelet is írt Zichy. Már május 15-én előterjesztést tett a Magyarországon uralkodó jó hangulat felhasználását illetőleg, Öfelsége egyenes felszólítására elkészítette a legf. kézirat tervezetét, mely 20.000 új vitéz besorozását kívánja az abban felsorolt módok szerint. Elkészítette továbbá a második törvényes nemesi felkelés talpraállítására a nádor által kibocsátandó kézirat tervezetét is. Lóállításra nézve nem tett előterjesztést, mert a nemesi felkelésnek különben is sok lóra lett volna szüksége; mert az örökös tartományok különben is sok lovat állítottak és mert ez által a Magyarországon folyó bevásárlást megbénítanák; végre mert nincs semminő kulcs a felosztás helyes eszközésére, Öfelsége határozatát még nem tudja.

Másnap már Wulfersdorfból ír. Nagy eseményekről nem adhat hírt. «A Duna árja és az a körülmény, hogy a téli zajlás elrontotta a pozsonyi töltést, megnehezíti a Dunán való átkelest. De mégis el vannak reá határozva és pedig holnaputánra, mint a főhadiszállásból hallom. Meg mindig van 6—8000 francia Lobau szigetén, de tegnapi ágyúzásunk sokat megölt közülök, köztük egy főtisztet is, ki szemlevételre járt ott. Krems felé kevesen vannak. Holnap kora reggel a főhadiszállásra megyek a császárhoz és a főherceghez de még este visszatérek. Ezt a levelet gr. Chotek mint önkéntes futár vitte Budára. Már 4-én válaszol O'Donell. A császárné Pestre akart jönni de ezt elhalasztották. Észrevételek a magyar ezredek és a felkelés kiegészítésére vonatkozólag. Miképen lehetne az ország jó akaratának hasznát venni?

Zichy még június 3-án csakugyan ír Wulfersdorfból. Járt Wolkendorfbana főhadiszálláson a császárnál. Az Oroszország felől jövő hírek nagyon aggasztók ugyan, de a császár és Stadion megnyugtatták a felől, hogy az oroszok bevonulásának nem lesznek vésszes következményei. Meglátjuk lehet-e bízni az orosz ígéretekben? Károly főhg-et is felkereste Markgrafen-Neusiedelben, de mivel e község tegnap leégett, tovább kellett mennie Ober-Siebenbrunnba. A főherceg magához vonja Kollowrath hadtestét is és

fontos támadásra készül, mivel Napoleon is magához vont mindent, mit lehetett. Soult tábornagy tegnap 1500 emberrel megtámadta a pozsonyi hídfőt. Visszaverték és Mosony felé fordult. «Reményilem János fhg. eddig egyesült a nádorral.» Mellékelve van egy kém jelentése, ki múlt szerdán távozott Bécsből és Győrön át jött ide. Arról szól, hogy a francziák szörnyen garázdálkodnak Magyarországon; a mit el nem fogyaszthatnak elpusztítják. Győrig mindent elpusztítottak. Bécsben a polgárok lázadoznak részben az inség miatt, részben mert a francziák igen rosszul bánnak foglyaikkal, a kik többször 2—3 napon át nem kaptak ételmet. A francziák Kaiser-Ebersdorf körül egyesítik egész erejüket, a főtámadás Orth és Aspern közt várható. O'Donell válaszában jelenti, hogy a lengyel felkelők bevonultak Lembergbe.

Szinte csudálatos, hogy a Gaunersdorfban, jun. 6-án kelt levélben találunk először panaszt a futár késése miatt. Pozsonyban 5—6 óráig tartóztatták, a főhadiszálláson tíz órahosszant, úgy, hogy a 2-án elküldött posta csak 5-én éjjel érkezett meg. «Pozsonyba erősítéseket küldtek, még arról is van szó, hogy Rosenberg egész hadtestét odarendelik, de ez eddig meg nem történt. Kollowrath hadteste egy részével Korneuburgba érkezett. Néhány csapatot Csehország fedezetéül állítottak fel és ha a főherczeg magyar földön átkel a Dunán, elég lesz egy hadtestnek itt maradnia, mert nem hihető, hogy Napoleon derék hadával átkeljen, mialatt a főherczeg a másik partra lép át. Mégsem hiszem, hogy a főherczeg már végkép megállapította volna átkelelése helyét. Azt mondta nekem, hogy legjobbnak tartja különböző helyeken nyugtalanítani az ellenséget és ott kelni át, hol legkevésbé várják. Csak azt mondhatom, hogy a császár még tegnap a táborban volt, hogy elképzelhetetlen a lelkesedés és hogy a legénység és a tisztek egyaránt türelmetlenek és égnek a vágytól, hogy harcoljanak.»

Ime, milyen gyorsan változott az asperni siker hatása alatt nemcsak a sereg hangulata, hanem a császárnak s környezetének véleménye is a fővezér felől.

«Már megjegyeztem, mit mondott Stadion az oroszokra vonatkozólag. Azzal kecségtetem magamat, hogy miután a törö-

kök oly rútul legyőzték őket, nem is állíthatnak jelentékeny erőt velünk szemben. Türelmetlenül várom a híreket bevonulásukról s viselkedésükről Galicziában. Gr. St. Julientől máj. 28-án kelt sürgőnyt kaptam Varsóból, úgy látszik, még nem készül onnan elmozdulni.»

«Nem vagyok egészen megnyugtatta Bonaparte magyar kiáltványainak hatását illetőleg. Megvallva az igazat, azt hiszem csakugyan vannak rossz érzelműek, kik terjesztik és a gyengébbekkel elhitetik, hogy hasznukra válnak.»

«Én ajánlottam a nádornak azt a kéziratot, mely kettős kívánságot terjeszt Magyarországra rendei elé. Úgy véltem, hogy a nádor czélszerűen jár majd el, akár egyenként akár együttesen terjeszti elő a két kívánságot. Azt hiszem a külügyi krízis e pillanatában nagy szörszálhasogatás kell annak rosszallásához, hogy a nádor egy levelet írt a főispánoknak kettő helyett.»

«Türelmetlenül várom Exell-d megjegyzéseit az angol ajánlatokra. Ha e hó 15-étől fogva, Anglia, mint megígérte, együtt működik Poroszországgal, erős diversio készül javunkra Észak-Németországban és mi ezen az úton és Szilézián át támogatást nyerünk Angliától.»

A főherczeg megkapta Napoleon bulletinjét. «Hihetetlen, milyeneket hazudik.» Hisz a bécsiek jól tudják, hogy 23.000 sebesültje tölti meg a kórházakat. Nálunk több sebesült tábornok, tiszt, sőt közlegény is, már ismét szolgál a seregben. — Azzal a kívánsággal végzi, vajha ismét támadólag léphetnének fel. — O'Donell válaszában híreket közöl a nádor seregéről, Bécsből és megírja, hogy az angol kormány felszólította, ne állítson még ki váltókat az angol kincstárra.

Következő levelében megjegyzi, hogy nem mindig áll futár rendelkezésére, mert most már a császár külön is küld postát Budára. Nagyon szeretné, ha mindennapos futárszolgálatot lehetne berendezni.

«Egy tirólit küldtek hozzánk azzal a hírrel, hogy Chasteler legyőzte Le Fèvre tábornokot, teljesen kiűzte a francziákat Tirólból és hogy elpusztulván a bajor hadak, ez a tábornok sereg nélkül jött Bécsbe.»

A hadseregnél azt hiszik, hogy a francziák még egyszer

megkísérik az átkelést. Intézkedéseik valóban erre mutatnak. Attól tartok, hogy nem ez a szándékuk, hanem el akarják velünk hitetni, azért, hogy mi ne keljünk át, hogy ne csatlakozzunk János fmghez és a felkelő sereghez.

Tegnapelőtt jött ide az első francia parlamentér. Három levelet hozott. Az elsőben a hadifoglyok kicserélését ajánlják, embert, emberért, rang szerint. Ezt elfogadtuk, kijelentve, hogy biztosokat küldünk e czélból egy semleges helyre. A második jelentette, hogy Metternich Bécsbe érkezett és hogy készek öt kicserélni Dodun francia követtel, kit szerintök, a nemzetközi jog ellenére tartunk fogva Budán. Azt feleltük, hogy készek vagyunk, a két követség kölcsönös kicserélésére. A harmadik Chastelerre vonatkozott. (Ennek fejére vérdíjat tűzött ki a francia kormány, mire az volt a válasz, hogy ha főbelövik, úgy bánunk mi is a fogoly francia tábornokokkal.) Fenntartják állításukat, hogy Chasteler lázadó, kit haditörvényszék elé állítanak, ha kézre kerül. Ha mi megtorlással élénk, a salzburgi érsekkel, Hardegg és Pergen grófokkal és még egy negyedikkel éreztetnék bosszújokat. Azt feleltük, hogy Öfelsége nagyon sajnálná, ha e személyiségek, kik nem is katonák, ártalanul, minden jog ellenére, esnének áldozatul. Chasteler ellenben a császár vezére Tiróiban, ki mindenben az ő parancsa értelmében jár el. A válaszokat Stipsics adta. Volt még egy negyedik pont is, de azt titokban tartják.

Körülbelül egy hete egy csapatunk átkelt Kemmelbachnál, levágott vagy száz száz katonát, több foglyot ejtett, Linztől Bécsig felzavarta az ellenséget és szerencsésen visszajött. Tegnapelőtt a francziák csapatokat szállítottak hajókon: egy hajót ágyúink tönkre löttek, úgy hogy mindenestől elpusztult.

Most portyázásokat készítünk elő Szászország és Bayreuth felé. Erre felé alig van őrség és Landwehrünk bátran előnyomulhat. Ez a hadi művelet combinálható az angol és porosz műveletekkel, Schill és a braunschweigi herczeg zászlóbontásával. Ha ez a combinatio sikerül, nagy követkevései lehetnek.

Hadaink türelmetlenek, alig várják a csata pillanatát. 130.000 emberünk van itt, beleértve az altiszteket is, de nem

számítva János fhg. seregét. Azt hiszem ekkora és naponként még gyarapodó erő alapos kilátást nyújt a győzelemre.

A galicziai ujságok még nem biztatók. A lengyeleknek számos párthive akad. Fogadtatásuk Lembergben valóban botrányos volt. Igaz, hogy Schauroth tábornok visszaverte őket, de a Visztulán túl nem ment semmire. Wurmsér és Ferencz fhg. Opatovban készülnek tanácskozni Ferdinand fhg. Ha nem fejtünk ki rendkívüli tevékenységet, e tartomány közszelleme egészen megromlik s többé nem nyerünk onnan annyi segédesz- közt, mint eddig. Úgy látszik a felkelők már Bukovinát is fenyegetik. Nem tudom mit csinál az erdélyi nemesi felkelés, melyről annyit beszéltek.

Válasz (11-én): A császárné elutazott. A nádor és János fhg. seregei egyesültek összesen 50.000 ember. 13—14-ére ütközet várható. Ennek kimenetelétől függ, megmaradhatunk-e Budán. Ha nem, a levéltár, az udvar és a kormány a Duna balpartjára vonulnának vissza.

Gaunersdorf jun. 8-án. Azt óhajtottam volna, hogy kiadják a jelentést, melyet már rég ígértünk a közönségnek. De bármennyit sürgettem, sem ezt nem bírtam kieszközölni, sem a napi bulletinek kiadását. Tegnap mégis elhatározták, hogy a bulletineket a császárhoz, főhadiszállására, mindenünnen érkező jelentésekből szerkesztik.

János fhg. mégis hozott magával 20.000 embert. Tegnapelőtt kellett egyesülnie a nádorral. Kollowrath megszállotta a Bisamberg magaslatát. (Béctől É.-Ny.-ra, szemben a Kahlenberggel.) Minden együtt van, nagy eseményeket várunk. Steigenteset Königsbergbe (a porosz király akkori székhelyére) küldik. Remélik, már harcra készen találja a poroszokat és az angolok is addigra már kikötöttek a szárazföldön, hogy hatalmas diversiot készítsenek elő.

Svédországban szomorú események mentek végbe. Azt beszélik, hogy a királyt kivégezték, noha lemondott és e sorsában osztozott az egész királyi család.¹ (Öcsese) Károly herceg kije-

¹ Ez nem áll. IV. Gusztáv királyt letették ugyan, de száműzték. Bécsben élt ő is és a hive. «Wasa» ezred neki köszöni nevét. Látszik, hogy még a legjobban beavatottak sem tudták meg mindjárt az igazat.

lentette, hogyha Sándor czár visszaadja Finnországot, őt ismerik el utódnak. Nem hiszem, hogy az oroszok higgyenek az ilyen ígéretnek, de bizonyos, hogy ennek lehetősége is nagyon kedvezőtlen helyzetbe hozná Európát.

Wurmsernek jun. 4-én kelt jelentése szerint Egermann tábornoknak csatlakozása Schauroth tábornokhoz már megtörtént Dembiczában. Ferdinánd fhg. serege egy részével átkelt a Pilicán és proclamatiót bocsátott ki, melyben megfenyegeti a felkelőket. Hadának egy része Krakóban maradt, a felkelők pedig Lemberg felé nyomulnak. «Szörnyű türelmetlenül várom a további jelentéseket, különösen arról: sikerült-e megmenteni a raktárakat és mindent, minek fontos a megőrzése.»

«Tegnap az angol úgyról beszéltem Stadionnal. Reményli, hogy Poroszországon át nemsokára közvetlen érintkezésbe léphetünk. Ha a főherczeg döntő csatát nyerne, a tengeri kikötők is hatalmunkba kerülnek ismét. A hadsereg türelmetlenül várja a csatát, napról-napra erősödik, több zászlóalj csatlakozott hozzá 8000 emberrel. Holnap 1000 vadász jó; ezt a csapatot az utolsó két hét alatt alakították. Lovasságot is idevonnak mindenfelől. Remélhetjük, hogy ez a nagy erő helyreállítja ügyünket. A Duna partján mindenütt nyugtalanítják a francziákat. E miatt már vissza is vontak csapatokat Magyarországból.»

Jun. 12. óta nagy hézag van a levelezésben úgy, hogy a győri csatáról sem nyerünk közvetlen értesítést. Ez időszakból csak két irat maradt. Az egyik Suvansky krakói kapitány tudósítása. «Minden rablóbanda lengyel seregnek nevezi magát. Az oroszok bevonultak Lublinba, nagy rendet tartanak, úgy mint 1794-ben nyugati Galicziában. Krakóban szerény, tartózkodó és általában legalább kielégítő a hangulat.» (Jun. 20.) Fontosabb gr. Bethlen József jelentése az erdélyi országgyűlésről (jun. 23). Az országgyűlés most kezdte munkáját. A három nemzet a nemzeti felkelés múlhatatlan előfeltételének jelentette ki, hogy az armalis és egytelkes nemzeteket, valamint a székelyek közül a pixidariusokat és primipilusokat mindenkorra mentsék fel a hadi adó alól. Ezt a kivánságot Öfelsége elé akarják terjeszteni. A kormányzék hozzájárult e kivánsághoz. A királyi biztos

azonban szóval kijelentette, hogy a felterjesztést nem írhatja alá, nem lévén arra utasítása.

Gr. Mikes guberniumi tanácsos azt ajánlotta, hogy a szászok könnyítésére földjüket többé ne nevezzék királyföldnek, hanem legyen az valóságos tulajdonuk. «A fiscus directora azonban megígérte nekem, hogy ezt az indítványt a székely és a magyar nemzettel leszavaztatja. Ha az országgyűlésen tárgyalni akarnák, keresztülviszem elhalasztását, mert az egésznek csak a nemesi felkelésnek elodázása a célja. Szomorú, ha királyi tisztviselő tesz ilyen indítványt, különösen ha azt a látszatot kelti, hogy ez által szavazatokat akar szerezni a főtisztség elnyerésére.»

Visszatérünk a háború színhelyére. Jun. 29-én Zichy már jobb híreket közölhet. Seregeink bevonultak Lembergbe, hol a polgárság örömmel fogadta őket, de a nemesség nagy része eltávozott. A császár Zichyt Pozsonyba küldi, a francziák ágyúzása által sújtott város sorsának lehető könnyítésére. Következő levele már Pozsonyban kelt (jun. 30). Ott általános az aggodalom. «Úgy mondják, hogy a francziák elfoglaltak egy szigetet, honnét bombázhatják a várat és megtámadták a hídfőt. Mondják, hogy Napoleon maga is itt van és átkelésre készül. János főherczeggel még nem beszéltem.» Érdekes, hogy O'Donell jul. 3-iki levelében szintén említi a pozsonyi sziget (Au) megszállását a francziák által. Másnap külön gyorsfutárt (Jagd Courier) küld azzal a tudósítással, melyet gr. Bánffy közölt vele, hogy t. i. a francziák jul. 1. és 2. közti éjjelen 20,000 embert szállítottak át Lobau szigetéről a Dunán.

Természetes, hogy Zichy közelből még hamarabb tudta meg ezt a fontos eseményt, a bekövetkezendő döntés bevezetését. Julius 1-én írja, hogy a francziák számtalan tutajon jöttek át egy rejtett úteg védelme alatt és visszaszorították a Duna mellett felállított elővédünket. «Egyik hír szerint megtámadják őket mindjárt, a másik szerint már vissza is mentek, de ezt nem hiszem. Itteni állásunkat nem féltém, de igenis Pozsonyt és környékét, hol sokkal erősebbek nálunk. Kértem is oda erősítést, de Károly főherczeg mindig elhalasztotta. Csak ne legyen késő. Ha Pozsonyt megszállják, el vagyunk vágva Magyarországtól és élmezésünktől. Akkor csak a Kárpátokon át lehetne

közlekedni nagy késéssel; az élelmezés pedig nem volna kielégítő, különösen a mostani galicziai állapotok miatt.» O'Donell jul. 5-én tudósítást küld arról, hogy Napoleon magához vonja magyar földön álló hadainak egy részét és a felkelő nemesség megszállja a tőlük elhagyott helyeket. A szlapon felkelés Zág-ráb körül gyülekezik.

Bővebb a jul. 2-iki híradás. A francziák tegnapelőtt két nagy, 36 ágyúnyi üteget állítottak fel Lobau szigetén és kereszt-tűzők fedezete alatt néhány ezer embert átszállítottak. Megtámadták őket, vissza is húzódtak, de sikerült nekik, bár erős volt az ágyúzás, tegnap hídfőt építeniök, melyben 2000 ember maradt. A két üteg tüze akadályozta meg a támadást. Ma is erős az ágyúzás. Mégsem hiszem, hogy itt keljenek át, inkább Pozsonynál, vagy a Csallóközben. Mindent megteszek, hogy János főherczegnek erősítéseket küldjenek. Pedig mi sem volna könnyebb ennél. Hisz seregünk három nap óta csak Morvaország felől 10,000 emberrel erősödött.

Szász expediciónk is véget ért. Elfoglaltuk Drezdát és Meis-sent, Lipcséből már kivonultunk. A hollandusok a westfáliaiakhoz csatlakoztak és erősebbek nálunk. Ha győzünk is, lovasság híjján nem üldözhattük az ellenséget. Nem használtuk ki a kedvező helyzetet.

Galiciából nincs hírünk. Ha győzünk, nem lesz baj az oroszokkal, de ha a francziák legyőznek, mindenre képesek ellenünk.

Még július 4-ének délelőttjén sem tud sokkal többet. Hallja az ágyúzást, de egyéb híre nincs. «Szászországból azt a hírt vettem, hogy a westfáliaiak csak az alkalmat várták, hogy hoz-zánk csatlakozzanak, ha támadunk. De nem volt lovasságunk.

«Károly főherczeg semmikép sincs megelégedve a császár rendelkezésével. Megengedte ugyanis a nádornak, hogy Komárom mögé húzódjék és hagyja el a Csallóközt. Ennek következtében János főherczegnek sokkal hosszabb vonalat kell védenie, mihez nincs elég ereje. A főherczeg e tárgyban fel is szólalt, és a császár azt válaszolta, hogy ezt azért engedte meg a nádornak, mert annak seregét nem tartotta eléggé begyakoroltnak ahhoz, hogy magában szembeálljon az ellenséggel. A főherczegtől függ a felkelés egy részének alkalmas felhasználása. Nem

tudom, mikép veszi hasznát a főherczeg a császár e kijelentésének. Véleményem szerint kezdettől fogva nagy hiba volt, a felkelést nem vegyíteni a rendes sereggel. Az a szerencsétlen félreértés és féltékenység, mely Őfelsége különböző hadai közt uralkodik, még sok bajt okoz.»

«Néhány nap óta a francziák nem lövetik Pozsonyt, csak a hídfőt támadják. Tegnap jött egy kém, ki azt jelenti, hogy seregük java Bécs felé tart és ezéljük az átkelés kierőszakolása. Valóban a mai erős ágyúzás új ilyen kísérletre enged következtetni. Azt hiszem, hogy Gyulay és Chasteler megérkezése Pápa és Körmend vidékén és a nádor hadi állása Komáromnál, honnét a jobbparton előreküldi előhadát, eléggé biztosítják Budát és Pestet, ha csak Marmont és Boussières túlságos nagy erővel nem rendelkeznek. Nem tudom, miért vagyunk mindig védőállásban, a helyett, hogy egyszer már támadnánk is? Óhajtom, hogy Schwarzenberg herczeg¹ ne áltassa magát hiú reménnyel az oroszok valódi szándékát illetőleg. Császáruk, meghajolva a francia vessző alatt, határozottan rosszakaratú. Ha győzünk, elhiszem, hogy szívesen vonulnak ki Galicziából tisztességgel, de ha kudarcot vallunk, egy ellenséggel több lesz a nyakunkon. Néhány nap óta nincs hírem Galicziából. Hírt várok a Krakó és Lemberg közti közlekedésről és a főherczeg seregének állásáról. Azt hiszem, Wurmser kapott utasítást az oroszok élelmezésére vonatkozólag.»

«E pillanatban sürgőnyt kapok Stipsics tábornoktól, hogy a francziák Kaiser-Ebersdorfnál tömörülnek és átkelésre készülnek. Azt hiszem, ez csak a reggeli ágyúzást illeti. Egyúttal azt is izeni, hogy a legújabb hírek szerint az oroszok előrenyomulnak. Ha ez igaz, meg kell őket támadni és megverni, vagy pedig abban hagyni tartományaink védelmét, hisz mindenfelől be vagyunk kerítve. Holnap látom a császárt és arra iparkodom, hogy dolgaink előbbre menjenek, de annyira megfélemlítik Őfelségét, hogy nem mer határozott parancsot adni a támadásra.»

«Most kapok stafétát Prágából. Csapataink csakugyan visszavonulnak Szászországból és Bayreuthból. Nem is láttak ellen-

¹ A szövetséges hadak későbbi fővezére Napoleon ellen.

séget, kivéve azt a csapatot, mely Nürnbergbe ment. Eljutott oda, de visszajövet elvesztette két ágyúját.»

«Az a veszély fenyeget, hogy a westfáliai király nemsokára Prágába ér. Úgy látszik, hogy ennek a hadjáratnak, melyhez túlkésőn és túlkevés erővel fogtak, csak az az eredménye, hogy Csehországba is betör az ellenség. Pedig Morván kívül az egyetlen ország, melynek segédforrásai még egészen rendelkezésünkre állanak.»

«Napoleon terve mindjobban kidomborodik. Roppant nagy erőnket tüntetéseivel ideszögezi és ezalatt a westfáliai király, a lengyel felkelők, az oroszok, Marmont és Boussières minden hadunkat a monarchia közepe felé szorítják össze. Minthogy lehetetlen lesz őket élelmezni, vagy kétségbeesett vállalatba kell fognunk, vagy megsemmisítő feltételeket kell elfogadnunk. Jobb szeretném, ha a dolog végét nem látnám ily tisztán.»

«Az erdélyi felkelésről szóló hír csak olyan kétségbeejtő, mint a többi. Azt reméltük, hogy ez a felkelés nemsokára működni kezd, pedig még bölcsőben sincs meg.»

«Nem adhatok tanácsot, hová vonuljon vissza a kormányzat. Csak ellenséget látok mindenfelé és a monarchia veszélyét. Oly helyzet, melyből nincs menekvés, ha csak haladék nélkül nagy sikert nem aratunk.»

Utóirat: Nem áll az a hír, mintha a főherczeg beteg volna. Igaz, hogy hat nap előtt fel kellett kelnie az asztal mellől, de ennek csak gyomorrontás volt az oka. Láttam őt 30-án és azóta jelen volt minden támadásnál.»

Ismét kétségbeesés váltotta fel az asperni csata után magasan szárnyaló reményt. Zichy, az államférfiú, tisztán látott, de katonai tekintetben nem volt ítélete. Tévedett azon hitében, hogy a francziák Pozsonynál kelnek át és tévedett, midőn azt hitte, hogy Napoleon csata nélkül akar győzni. Már e levél utáni napon, július 5-én, átkeltek a francziák, szemben a fősereggel és július 6-án megvívták és megnyerték a döntő csatát Wagram mellett.

Znaimban visszavonulás közben ír, kétségbeesve azon, hogy jobb újságot nem írhat (júl. 8). «Csak azt mondhatom, megtettem ma mindent, hogy véget vessek szerencsétlenségünknek,

mely gyógyíthatatlannak látszik. Lichtenstein herczeg megteszi a kellő lépéseket, de nem hiszem, hogy meglegyen a kellő eredményük.» Megtanuljuk ebből, hogy Zichy a császárnál buzgó szószólója volt a békekötésnek, bárminő áldozatot követel is az.

«Ma a császárnál láttam Lichtenstein és Schwarzenberg hercegeket. Azt állítják, hogy a csatát könnyen meg lehetett volna nyerni, annál inkább, mert a jobbszárny győztes volt, sőt a hadsereg zöme is, hogy az ellenséget visszaszorították Lobau szigetéig, elvették ütegeit, 15 ágyúját és 3000 foglyot ejtettek, mikor megérkezett a parancs a visszavonulásra. Ezt a parancsot a balszárny hátrálása idézte elő; azon pedig lehetett volna segíteni.» Tehát ismét kezdődik Károly hadvezetésének elítélése. Különös, hogy a csata veszteségének igazi okát, János főherczeg táborának elmaradását, nem is említik.

Mégis bizik a békében; rövid idő alatt reméli a viszontlátást.

A július 10-iki, már Iglauban kelt jelentés, szomorú képét festi a visszavonulásnak. Károly főherczeg úgy mondja, a szerencsétlen ütközet után azért hátrált, hogy jobb hadiállásba jusson. A balszárnyat, melynek feladata lett volna Brünn fődözete, tegnap áttörték. A francziák, nagy tömeg lovassággal egész Znaim közelébe törve előre, mialatt a főhadiszállás még Jetzelsdorfban volt (Alsó-Ausztriában), rettegést idéztek elő Znaimban is.

A császár arra határozta el magát, hogy Olmützön, Jablunkán és Trencsénen át Magyarországra megy, hogy előre indítsa a nemesi felkelést és az összes most külön működő hadak élén vezesse a sereget. Nem lehet tudni, visszafelé szabad lesz-e a ma küldött futár útja. Ferdinánd főherczegnek kellene azt biztosítani, de nem tudjuk, mikor érkezik meg. Egyelőre, míg nem biztos, melyik útvonal szabad, ne küldjön dohányt.

Iglauban maradnak tovább is, de «lábbal a kengyelben.» Hadseregünk Znaim mögött, a Csehországba vezető országút mellett foglalt állást. Tegnapelőtt megtámadták és bekerítésére is küldtek egy hadoszlopot, de a támadók jelentékeny veszteséget szenvedtek. A főhadiszállás Wolframskirchenben volt (Morvában). «Tegnap mi történt? Nem tudom még. Rosenberg herczeg

(a balszárny vezére Wagramnál) Brünn környékére vonult vissza és az Olmützbe vezető utat fődözi. Hohenzollern herczegnek és hadtestének feladata fenntartani az összeköttetést a két sereg közt. János főherczeg Gödingig ment előre. Parancsot vett, hogy Ferdinánd főherczeghez csatlakozzék, ki most Krakóban rendelkezik hadteste élelmezése ügyében. Főhadiszállása jul. 7-én a winiczai kastélyban volt. Az oroszok még nem jöttek Sandomiron és Tarnowon túlra. Trautenberg tábornok Woyadeczbe húzódott, Moller tábornok hadosztálya pedig Cseusztchou körül van. Ez seregeink állása. Óhajtom és reménylem, hogy mindkét részről való közeledés vessen véget bajainknak.»

«E pillanatban értesülök arról, hegy seregeinket erősen szorítják. Az éjjel Deutsch-Bródba (Csehország) készülök indulni.»

«Minthogy a sereg ellátását Cseh- és Morvaországban gr. Wallisra bízta, Ófelsége engem Magyarországra rendel, hol miniszteriumomnak nagyobb lehet a hatásköre. Mihelyt átadtam az ügyeket Wallisnak, a jablunkai szoroson át szándékozom utazni Ófelségéhez Komáromba, ha ugyan még szabad az út.» (Július 12.)

Még aznap fegyverszünet jött létre Znaimban és Károly főherczeg seregének Csehországba kellett visszavonulnia. Zichy vele ment, 17-én már Politzkából ír (Leutomischl közelében). Csak most küldheti el a fegyverszünet pontozatait, eddig útban lévén, nem ért rá azok lemásolására. Kitűnik belőlük, írja, mennyire meg lehetett ijedve a főherczeg, hogy ilyen szinte tűrhetetlen feltételekhez hozzájárult, miután Znaimnál visszaverték, Napoleon általános támadásra gyűjtötte össze seregét. Ettől megijedtek és megkötötték a fegyverszünetet, úgy Lichtenstein herczegnek, ki mint parlamentér volt Napoleon császárnál, mint a külügyminiszternek (Stadion), ki a főhadiszállásban volt, tudtán kívül. A békéről nincs is szó benne. A seregek Lichtenstein herczeget Komáromba küldték a császárhoz, és azt reménylik, kezdetét veszi a békülés munkája. Ez annál szükségesebb, mert félek minden halasztástól és csak a francia seregek távozása mentheti meg országainkat a teljes tönkremenéstől. A francziák erősen sürgetik Fiume átadását, Károly főherczeg pedig nem akar beleegyezni. Nem tudom, mi lesz belőle. Egyelőre Iglau,

Olmütz, Csaszlau és Chrudim kerületében van a sereg elszállásolva, eléggé elszórtan. Várjuk a további híreket Ófelségétől.

«Seregeink még elég számosak és elég erőnk volna ahhoz, hogy ellenálljunk a francziáknak, sőt hogy legyőzzük őket. Hiányzik azonban a vezető szellem, hadi műveleteink egybevághása, mely egyedül biztosíthatja a mozdulatok sikerét.»

Zichy nagyon érdekesnek találja, hogy Napoleon futárt küldött az oroszokhoz, hogy megállítsa őket.¹ Érdekes azért, mert úgy látszik, mindvégig azt remélték, hogy az oroszok csak színre harcolnak, valójában azért jöttek, hogy az osztrákokkal együtt harcoljanak Napoleon ellen. «Ha az a hír, hogy a czárt megfosztották trónjától, nem való, és ha az orosz csapatok nem egyesülnek velünk a közös ellenség ellen, nem marad más hátra, mint a béke. Könnyen kiszámítható, hogy az nem lehet valami kedvező.»

«Galicziából ma szomorú híreket vettem. A felkelők Krakóhoz közelednek. Két zászlóaljunkat és egy szakasz huszárt legyőzték Zanovics mellett. Minthogy a fegyverszünetet megkötötték, helyzetünk annál rosszabb, mennél közelebb jutottak Krakóhoz.»

«Ófelségének megmondom, hogy tanácskozzék Excellenciáddal a békesség dolgában.»

Ez a levelek tartalma. Minden hézagosságuk mellett is szinte teljes krónikáját nyújtják a főhadiszálláson történeteknek. Igazi értékük közvetlenségükben, jó értesültségükben rejlik. A változó szerencse a hangulatok egész skáláját kelti visszhangra. A mellett ennek a nagy háborúnak universalis volta tán sehol sem nyilvánul meg annyira, mint e levelezésben. Károly főherczeg főhadiszállásán nemcsak az ausztriai hadsereg külön részeinek állása felől nyertek értesüléseket, elértek oda az angol, a porosz, az orosz diplomácia szálai is. És végre is ez az igazán nemzeti háború volt Napoleon bukása nagy drámájának méltó előjátéka.

Dr. MARCZALI HENRIK.

¹ A fegyverszünet pótczikkei (articles additionnels) közt a második így szól: A fegyverszüneti szerződést elküldték az orosz hadsereg főparancsnokának.